

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi / Journal of Ottoman Legacy Studies

ISSN 2148-5704

www.osmanlimirasi.net

osmanlimirasi@gmail.com

Cilt 7, Sayı 17, Mart 2020 / Volume 7, Issue 17, March 2020

KAMUS-I TÜRKİ'DE KULLANILAN ZEBANZED SÖZCÜĞÜ ÜZERİNE
About the Word Named Zebanzed Used in Kamus-ı Türkî

Makale Türü/ Article Types : Araştırma Makalesi/ Research Article
Geliş Tarihi/ Received Date : 28.02.2020
Kabul Tarihi/ Accepted Date : 25.03.2020
Sayfa/ Pages : 5-22
DOI Numarası/ DOI Number : <http://dx.doi.org/10.17822/omad.2020.146>

ZEYNEP ŞİMŞEK UMAÇ

(Dr. Öğr. Üyesi), Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Balıkesir / Türkiye, e-mail: zeynepsimsekumac@balikesir.edu.tr, ORCID:
<https://orcid.org/0000-0003-2241-2578>

Atıf/Citation

Şimşek Umacı, Zeynep, "Kamus-ı Türkî'de Kullanılan Zebanzed Sözcüğü Üzerine", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 7/17, 2020, s. 5-22.

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD), Cilt 7, Sayı 17, Mart 2020.

Journal of Ottoman Legacy Studies (JOLS), Volume 7, Issue 17, March 2020.

ISSN: 2148-5704

KAMUS-I TÜRKÎ'DE KULLANILAN ZEBANZED SÖZCÜĞÜ ÜZERİNE

About the Word Named Zebanzed Used in Kamus-ı Türkî

Zeynep ŞİMŞEK UMAÇ

Öz: Bu çalışmada özellikle modern sözlükçülük geleneğimizin ilk ürünlerinden *Kamus-ı Türkî*'de geçen *zeban-zed* kavramı üzerinde durulmuştur. Bu kavram bir sözcüğün halk ağzında bazı ses farklılıklarına uğrayarak konuşma dilinde kabul gören şekillerini ifade etmek için kullanılmıştır. Şemseddin Sami; modern, titiz ve bilinçli bir dil bilimci olarak konuşma dilinde yaşayan şekillere de sözlüğünde yer vermiştir. *Zeban-zed* sözcüğü aynı sözlükte madde başı olarak da yer almış ve burada anlamı “lâkırdı arasında kullanılan, dilin alıştığı, melûf ve mütedavil (söz)” olarak açıklanmıştır. Klasik Osmanlı Türkçesi imlasının yazı dili ve konuşma dili ayrımı üzerinde durulduktan sonra *zebanzed* kavramının geçtiği madde başı sözcükler değerlendirilmiştir. Arapça, Farsça ve diğer dillerden alınan sözcükler Türkçeleşme süreçlerinde Türkçenin bazı kurallarına bağlı olarak değişim geçirirler. Burada bu kuralların *zebanzed* olmuş sözcüklerde nasıl işlediği üzerinde durulmuştur. Madde başı olan Türkçe sözcüklerin de *zebanzedi* olan şekiller vardır. Bu sözcüklerle de *zebanzedleri* olan şekillerin aralarındaki farkların ses bilgisi yönünden açıklaması yapılmıştır. Daha önce pek çok araştırmacının da vurguladığı bir konu burada karşımıza çıkmıştır. Klasik imlanın dilde meydana gelen değişimleri aksettirmede olumsuz bir rolü olduğu görülmüştür. Özellikle Türkçe sözcüklerde pek çok şeklin yazı dilinde farklı konuşma dilinde farklı olması bu imla meselesi ile ilgilidir. Alınma sözcüklerde ise bunun sebebi, alınan sözcüğü Türkçenin dil kuralları içinde eritilip Türkçeleştirilmesi olarak açıklanabilir.

Anahtar Sözcükler: *Kamus-ı Türkî, Zebanzed, Konuşma Dili*

Abstract: In this study, the concept of *zebanzed* in *Kamus-ı Türkî* which was one of the first works of our modern lexicography tradition is focused. This concept has been used to express the accepted forms of a word in the spoken language. This accepted forms has experienced some voice differences in the spoken language. Şemseddin Sami as a modern, careful and conscious linguist, included the forms in the spoken language in his dictionary. The word of *zebanzed* is included in this dictionary as per item and its meaning is explained as “used between conversation, the language says a lot, known and widely used (word)”. In this study; after focusing on separation of the written language and spoken language of classical Ottoman Turkish spelling, per items words was examined which is included the concept of *zebanzed*. The words taken from Arabic, Persian and other languages change in the process of becoming Turkish depending on some rules of Turkish. This study is focused on how these rules work on *zebanzed* words. There are also *zebanzed* forms of Turkish words that are the per items words. The differences between these words and *zebanzed* forms is explained in terms of phonetics. A subject emphasized by many researchers before has appeared here. It is seen that classical spelling has a negative role in reflecting the change in the language. Especially in Turkish words, the fact that many forms are different in the written language from spoken language is related to this spelling issue. In the taken words the reason for this can be explained as dissolving in the language rules of Turkish and becoming Turkish words.

Keywords: *Kamus- Türkî, Zebanzed, Spoken Language*

1. Giriş

Konuşma dili “bir dilde ağızdan ağza değişerek çeşitli söyleyiş özellikleri taşıyan ve yazı dilinden farklı olan dil” şeklinde tanımlanmaktadır. Varlığın ve eylemin ses demetleriyle karşılanmasından dolayı dil için asıl eylem konuşma eylemidir.¹

¹ Günay Karaağaç, *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara 2013, s. 562.

Karaağaç, yazı ile dil arasında içten ve sıkı bir ilişki olmadığından bahsederken yazılı biçimlere gereğinden fazla değer verilerek bir dilin yazısından ayrılamayacak olduğu gibi yanlış bir düşünceye sahip olduğunu belirtir. Varlık ile varlığın adı arasındaki ilişkinin sosyal uzlaşmaya dayalı olduğunu, sözün yazıya geçirilmesinin ise saymacaya dayalı bir eylem olduğunu vurgular.²

Osmanlıca'nın klasik imlası dilde meydana gelen ses değişimlerini yansıtmakta yetersiz kaldığından, araştırmacılar Osmanlı konuşma dilini tespit edebilmek için klasik Osmanlıca metinler dışında kaynaklara yönelmişlerdir. Bu eserlerden birisi Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'sidir. Evliya Çelebi çoğu zaman klasik imlanın dışına çıkarak akıcı üslûbuyla günlük konuşma dilindeki telaffuzları yansıtmaya çalışmıştır. Konuşma dilini yansıtan kaynaklardan bir diğeri, imparatorlukla ilişkisi bulunan İtalyan veya Fransız asıllı yabancıların duydukları şekilleri Lâtin harfleriyle kaydettikleri eserlerdir. Bunlar çeviri yazı metinleri olarak anılmaktadır. Duman'ın çalışması, XVII. yüzyıldaki konuşma dilinin örneklerini Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'sine ve çağdaşı çeviri yazı metinlere dayanarak yazı dilinin yansıtamadığı fonetik özellikleri tespit etmeyi amaçlar. Bu çalışma yazı dilinden bağımsız gelişen konuşma dilinin de tespiti için önemli bir adımdır.³

Develi de Orta Osmanlıca olarak ifade edilen, XVII. ve XVIII. yüzyılları kapsayan dönemin fonolojik yapısını yansıtmada klasik Osmanlı imlasının yetersiz kaldığına işaret etmiş ve Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'sinin taşıdığı imla özellikleriyle devrin eserlerinden ayrıldığını ve ses özelliklerini yansıttığı belirtmiştir.⁴

Araştırmacıların üzerinde hemfikir olduğu konu Osmanlı klasik imlasının dilin gerçek yaşayan şekli olan konuşma dilini yansıtmadaki yetersizliğidir. Bu yüzden Osmanlı konuşma dili üzerinde çalışma yapmak isteyen araştırmacıların klasik metinler yerine farklı kaynaklara eğilmeleri gerekmektedir. Bu konuda kapsamlı bir çalışma yapan Kartallıoğlu, *Osmanlı Konuşma Dili* adlı çalışmasında Osmanlı konuşma dilini tespit için incelenebilecek kaynakları şöyle sıralamıştır: “Çeviri Yazılı Metinler, Osmanlı Tarihleri, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Şeriye Sicilleri”.⁵

Konuşma dilinin tespitinin ne denli zor bir iş olduğu aşikârdır. Bu noktada Şemseddin Sami'nin sözlüğünde; Türk dilinin inceliklerine vâkıf bir aydın olarak günlük konuşma dili öğelerini ifade etmeye çalışmasının, yazılışından farklı telaffuz edilen sözcükleri bildirmesinin, modern bir dil bilimci hassasiyetiyle tespit ettiği bütün şekilleri sözlüğünde yer vermesinin ne denli değerli olduğu ortaya çıkmaktadır.

Daha önce “Kamus-ı Türkî'de Konuşma Dili” adlı makalesinde Şemseddin Sami'nin günlük konuşma dili unsurlarını belirtmek için kullandığı *zebanzed* ve galat notu düşülen sözcükleri fonetik açıdan değerlendiren Kartallıoğlu, bu sözcüklerin çeviri yazı metinlerde “vulgarize” şeklinde adlandırıldığını belirtmiştir. Çalışmasında çeviri yazı metinlerde de geçen 116 sözcüğün fonetik incelemesine yer vermiş, bu sözcükleri çeviri yazı metinlerdeki şekilleriyle de karşılaştırmıştır.⁶

1.1. Zebanzed Sözcüğü

Şemseddin Sami sözlüğünde *zebanzed* kavramını açıklarken Farsça dil anlamına gelen *zeban* ve vurmak anlamına gelen *zed* sözcüklerinden oluştuğunu söylemiştir. Sözcüğü, “Lâkırda arasında kullanılan, dilin alıştığı, melûf ve mütedavil (söz)” şeklinde açıklamıştır.

² G. Karaağaç, *Dil Bilimi Terimleri...*, s. 863.

³ Musa Duman, *Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyılda Ses Değişimleri*, TDK Yay., Ankara 1995.

⁴ Hayati Develi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşimleri ve Uyumlar*, TDK Yay., Ankara 1995, s. 2.

⁵ Yavuz Kartallıoğlu, *Osmanlı Konuşma Dili*, Kesit Yay., İstanbul 2017, s. 20-4.

⁶ Yavuz Kartallıoğlu, “Kamus-ı Türkî'de Konuşma Dili Unsurları”, *Bilkent Üniversitesi X. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı*, Ankara 2015, s. 313-21.

“Ayine lügati bizce ayna suretinde zebanzettir.” şeklinde bir de örnek cümle eklemiştir.⁷ Yani zebanzet dilin alıştığı, konuşurken kolay bulduğundan söylemeyi tercih ettiği şekillerdir. Sözlük malzemesi içinde gösterilen madde başı sözcük eğer halk ağzında ses değişimi göstermişse ve bu yaygınlaşmışsa bu parantez içindeki “zebanzedi” kavramıyla ifade edilmiştir. Böylece sözcüğün değişime uğrayarak günlük dile geçmiş olan şeklinin de sözlükte yer bulması amaçlanmıştır.

Arapçadan ve Farsçadan alınma kelimelerin konuşma diline girmiş şekilleri yani *zebanzedleri* günümüze taşınmış ve yazı dilimize ait şekiller hâlini almıştır.⁸

1.2. *Kamus-ı Türki*

Günümüz modern sözlükçülük ilkeleri doğrultusunda yazılmış ilk sözlüğümüz olan *Kamus-ı Türki*, Osmanlı döneminde yazılmış diğer sözlüklerden hem söz varlığı hem sözlükçülük yöntemi yönünden ayrılır. Şemseddin Sami'nin 1901 yılında oluşturduğu 29.085 madde başından oluşan ve bugün bile ilmi yayınlarda kaynak olarak kullanılan bu eser, Türkçenin modern sözlük ilkelerine uygun ilk başvuru sözlüğüdür.⁹ Yavuzarslan, özellikle Tanzimat sonrası Türk sözlükçülük geleneği üzerinde durduktan sonra *Kamus-ı Türki*'nin Türk leksikografisindeki yerini ve Türk sözlükçülüğüne getirdiği yenilikleri geniş bir şekilde ele almıştır.¹⁰

Oğuz konuşma dilinin yazı dili hâline geldiği XIII. yüzyıldan Tanzimat'a kadar sözlükler Arapça ve Farsçadan tercüme edilmiş, Arap sözlükçülük geleneğine göre oluşturulmuş, Türkçe sözcüklere madde başında yer vermeyen sözlüklerdir.¹¹

Tanzimat sonrasında Ahmet Vefik Paşa ve Şemseddin Sami, Türk sözlükçülüğüne yeni bir bakış açısı kazandırır. Ahmet Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmanî*'yi sözlükçülükte millî bir bakış açısına sahip olarak hazırlamıştır. Osmanlı halkının dilinin Türk dilinin bir lehçesi olduğu söyleyen ve sözlüğünde madde başı olarak Türkçe kökenli sözcüklere yer veren Ahmet Vefik Paşa, Türk sözlükçülüğüne pek çok yenilik getirmiştir ancak *Lehçe-i Osmanî*, Osmanlı Türkçesinin bütün söz varlığını içermez.¹²

Kamus-ı Türki'nin leksikografik özelliklerine bakıldığında, eski ve yeni yazarlar tarafından kullanılan bütün Türkçe sözcüklere yer vermesi; hatta unutulmuş bazı sözcükleri tekrar ihya etmeyi amaçlaması; Arapça, Farsça ve Batı dillerinden girmiş bütün sözcüklere yer vermesi; bu sözcüklerin ne şekilde telaffuz edildiği konusu üzerinde durması; dilde yer etmemiş, nadir kullanılmış Arapça ve Farsça sözcüklere yer vermesi gibi hususlar öne çıkar. Sözcüklerin kökenleri ve etimolojileriyle ilgili verilen bilgilerin yanında sözcük türü, fiil çatısı gibi dil bilgisi özelliklerine de değinilmiştir. Harflerin nasıl okunması gerektiğini gösterecek işaretler ilave edilerek de sözcüklerin telaffuzu konusundaki sorunlar da çözülmeye çalışılmıştır.¹³

2. Amaç

Bu çalışmada *Kamus-ı Türki* de bir sözlükçülük terimi hâlini almış olan “zebanzed” sözcüğü hareket noktamız olacaktır. Çalışmamızda bir kavramı esas alarak son derece kapsamlı ve modern bir sözlük üzerinde bu kavramın nasıl işlendiğini tespit etmek amaçlanmıştır. Dilin kendi bünyesinden kaynağını alan kuralların alınma sözcükleri kendi malzemesi yapma

⁷ Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki*, hzl. Paşa Yavuzarslan, TDK Yay., Ankara 2010, s. 1354.

⁸ Y. Kartallıoğlu, “Kamus-ı Türki'de...”, s. 314.

⁹ Ali Çiçek, “Sözlük Bilimi Açısından *Kamus-ı Türki* Üzerine Bir İnceleme”, *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 11, S. 2, 2009, s. 191-2.

¹⁰ Paşa Yavuzarslan, “Türk Sözlükçülük Geleneği Açısından Osmanlı Dönemi Sözlükleri ve Şemseddin Sâmî'nin *Kamus-ı Türki*'si”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 44 (2), 2004, s. 185.

¹¹ P. Yavuzarslan, agm. s.190.

¹² P. Yavuzarslan, agm. s. 191.

¹³ P. Yavuzarslan, agm. s. 198-9.

süreçlerini inceleyebilmek bir diğer amacımızdır. Türkçe sözcükleri için verilmiş “*zebanzedi*” kayıtları ise dilimizin tarihî fonetik gelişmesinin izlerini taşıması bakımından ilgi çekicidir. Bu sözcükler üzerinde özellik durulması amaçlanmaktadır.

3. Yöntem

Kamus-ı Türkî'de 246 yerde *zebanzed* sözcüğü kullanılmaktadır. Alıntı sözcüklerin asli dillerinden farklı şekilde günlük hayatta telaffuz edildiğini göstermek için *zebanzed* kavramı kullanıldığı gibi Türkçe sözcüklerin de Osmanlıca imlası dolayısıyla kalıplaşmış ama canlı konuşma dilinde değişimini sürdürmüş şekillerini ifade etmek için de kullanılmıştır.

Çalışmamızda sadece *zebanzed* kaydının geçtiği sözcüklere yani madde başı farklı *zebanzedi* farklı olan sözcüklere yer verilmiştir. Bu şekillerin büyük çoğunluğu Arapça ve Farsçadan alınmış sözcüklerdir. Bu yüzden sözcükler, önce kökenlerinin Arapça, Farsça, Türkçe veya başka bir dile ait oluşuna göre sınıflandırılmıştır.

Daha sonra sınıflandırılan bu sözcükler *zebanzed* ifadesinin kullanılış şekline göre bir ayrıma tabi tutulmuştur. Bazı sözcüklerin açıklaması verilirken “*zebanzedi...*” şeklinde veya “Tr. *zebanzedi...*” şeklinde ifade edilmektedir. Sözcüklerin *zebanzed*lerinin belirtilmesinde sözlük içinde bir yol daha uygulanmıştır. Bazı sözcükler açıklanırken konuşma diline geçen yani *zebanzedi* olan şeklin hangi ses değişimine uğraması gerektiği tarif edilmiştir. Örneğin: “*zebanzedi vav*'ın fethiyledir” veya “tevekkül'den olup aslı kaf'ın zammıyla ise de *zebanzedi* feth iledir” gibi ifadelere başvurulmuştur.

Kamus-ı Türkî'de sözcüklerin okunuşunu tarif ederken kullanılan sözcüklerin de anlamları yer almaktadır. Bu sözcükler ve sözcüklere dair açıklamalar şu şekildedir:

Fetih: bir harfin üstünle okunması ve üstün harekesi.

Meftuha: fetha, harekeli, üstünlü okunuş.

Zamm, bir harfin mazmun yani ötre ile okunması.

Kesr: bir harfin esre ile okunması.

Mervi: nakil ve rivayet olunan, menkul.

Sakil: ağır giran, vezni çok.

Mebсутa: açık anlamındadır; zamme-i mebsuta için kol, yol sözcükleri örnek verilmiştir.

Buna göre Arapça ve Farsça sözcükler de kendi içlerinde de ikiye ayrılıp incelenmiştir. “*Zebanzedi...*” veya “Tr. *zebanzedi...*” şeklinde açıkça ifade edilenler “*Zebanzedi* Yazılarak Belirtilen Arapça / Farsça Sözcükler” başlığı altında, ortaya çıkan ses değişikliğinin tarif edildiği örnekler ise “*Zebanzedi* Tarif Edilerek Belirtilen Arapça / Farsça Sözcükler” başlığı altında incelenmiştir.

Bu sözcüklerin her bir grubu tablolar hâline getirilmiştir. Oluşturulan tabloların Açıklamalar sütununda ilgili madde hakkında gerekli görülen açıklamalar yapılmıştır. Bu sütunlarda günümüzde kullanılagelen ve anlamı herkesçe malum olan sözcüklerin anlamları verilmemiştir. Sadece hem asli şekilleri hem de *zebanzedi* yani günlük konuşma diline girmiş şekilleri kullanılmaz olmuş, unutulmuş sözcüklerin anlamlarıyla ilgili bilgi verilmiştir. *Zebanzedi* veya yazı dilindeki şekli günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktaysa belirtilmiştir. Sözcüğün günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamadığı kaydı *Güncel Türkçe Sözlük*'te bulunmamasına bağlı olarak düşülmüştür. Günümüz söz varlığını barındırması bakımından Türk Dil Kurumu genel ağ sayfasında yer alan *Güncel Türkçe Sözlük* referans alınmıştır.

Çalışmamızda Paşa Yavuzarslan tarafından hazırlanan *Kamus-ı Türkî*'nin Lâtin harfli basımından yararlanılmış ve kaynak göstermede de bu çalışma kullanılmıştır. Sözlük maddelerinin sayfa numaraları gösterilirken klasik dipnot yöntemi kullanılmamış, sadece sayfa

numarası verilirken “s.” kısaltması kullanılmıştır. Bazı madde başlarını inceleme ve teyit etme noktasında Arap harfli metin gözden geçirilmiştir. Sadece madde başında sözcüklerin yazımında transkripsiyon işaretleri kullanılmıştır.

Sözcüklerle ilgili ayrıntılı ses bilgisi incelemesine girilmemiş, sadece alınma sözcüklerin geçirdikleri değişimde amil olan Türkçenin ses bilgisi kuralları ve bu değişimleri örnekleyen madde başları sıralanmıştır.

Türkçe sözcükler incelenirken sözcüklerde ortaya çıkan ses değişimleri hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Günümüz Türkiye Türkçesinde veya ağızlardaki durumu değerlendirilmiştir.

4. İnceleme

4.1. Sözcük Listeleri

4.1.1. Zebanzedi Yazılarak Belirtilen Arapça Sözcükler

Madde Başı	Zebanzedi	Açıklama
‘aṭṭâr (s. 43)	aktar	“Zebanzedi galat olarak aktar” şeklinde ifade edilmiştir.
‘aṭṭârlık (s. 43)	aktarlık	Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
‘ateh (s. 76)	atah	İhtiyarlıktan kaynaklı bunama anlamında bir sözcüktür. <i>Güncel Türkçe Sözlük</i> ’te “eskimis” kaydıyla yer alır.
cerîme (s. 174)	cereme	Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
ceyb (s. 176)	cep	Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
ceviz (s. 176)	ceviz	Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
debbâğ (s. 236)	tabak	Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
deff (s. 237)	tef	Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
delîl (s. 241)	deli	“Lügat-i Arabiyy-i ânifenin aynı olup, zebanzedi: deli” açıklamasıyla yer alır.
devât (s. 249)	divit	Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
eşvâb (s. 315)	esbap	Zebanzedi olan şekil sadece azı Anadolu ağızlarında yaşarken, yazı dilindeki şekli <i>Güncel Türkçe sözlükte</i> de yer almakta ve günümüz konuşma dilinde bilinmektedir.
eyyâm ola (s. 323)	heyamola	“eyyâm” maddesinde örnek cümle olarak “eyyam ola!” cümlesi geçer ve zebanzedi olarak da “heyamola” şekli verilmiştir.
feleka (s. 327)	falaka	Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
fursat (s. 345)	fursant	“Beyne’l avam zebanzedi fursant” şeklinde ifade edilmiştir. Fursant şekli günümüzde kullanılmamaktadır, u > ı değişimiyle fırsat şekli kullanılır.
fuzûl (s. 354)	fodul	Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
fülk (s. 355)	fuluğa	Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
ğâşiye (s. 362)	haşe	Genellikle sırmalı veya şeritli olan at eyeri örtüsüne verilen isimdir. <i>Güncel Türkçe sözlükte</i> yer almaz.
ğizâ’ (s. 381)	gıda	Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
ğurâbiye (s.396)	kurabiye	<i>Kamus-ı Türkî</i> ’de köken dili belirtilmemiştir. <i>Güncel Türkçe sözlükte</i> köken dili olarak Arapça belirtilir. Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
haşîl (s. 432)	kaşîl	Hayvanlar için olan yeşil arpa ekini. Hasıl veya kasıl şekli <i>Güncel Türkçe sözlükte</i> yer almaz ancak hasıl sözcüğü belirtilen anlamıyla Anadolu Ağızlarında yaşar. Zebanzedi olan kasıl sözcüğü ise Anadolu Ağızlarında “sararmaya başlamış arpa başağı” ve “arpa yarması” anlamları kazanmıştır.
ḥalife (s. 418)	kalfa	Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
hevâ’ (s. 438)	hava	Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
hecâ’ (s. 447)	hece	Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
helime (s. 448)	helme	Buğday veya pirinç gibi bazı hububatın kaynamasıyla oluşan koyu kıvamlı sıvıyı ifade den sözcüktür. Zebanzedi olan şekil
ḥarîf (s. 451)	herif	Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
‘ünnâb (s. 472)	ḥunnab	Yavuzarslan tarafından “ḥunnab” şekline gösterilmiştir.

ibrîk (s. 483)	ibrîk	Sonundaki seste k>k değişimi mevcuttur.
iştihâlî (s. 543)	iştâhlî	<i>Zebanzedi</i> olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
katâ'if (s. 560)	kadayıf	<i>Zebanzedi</i> olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
qabbân (s. 584)	kapan	Anlamı büyük terazi şeklinde verilmiştir. Bu anlamıyla Güncel Türkçe sözlükte de yer alır.
qayyim (s. 613)	kayyum	“Galat-ı fahiş olarak <i>zebanzedi</i> kayyum” ifadesi kullanılarak, pek kaba bir yanlış kullanımının yaygınlığı ifade edilmiştir. Ancak <i>zebanzedi</i> olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
kefen (s. 618)	kefin	Yazı dilindeki şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
ketfiyye (s. 633)	kefiye	<i>Zebanzedi</i> olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
kettân (s. 633)	keten	<i>Zebanzedi</i> olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
laqab (s.708)	lâqab	Yazı dilindeki şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
lebbeyk (s. 713)	leppey	Güncel Türkçe sözlükte “eskimiş bir Arapça ünlem” olarak yer almaktadır.
leh (s. 714)	lehu	“Avam <i>zebanzedinde</i> lehu telaffuz olunup lehusunda denir.” şeklinde bir açıklama yer alır. Yazı dilindeki şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
lukma (s. 721)	lokmâ	<i>Zebanzedi</i> olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
ma'una (s. 755)	ma'una	Günümüzde mavna şeklinde kullanılır.
mehekk (s. 766)	mehenk	<i>Zebanzedi</i> olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
meremmet (s. 779)	merâmet	Merâmet sözcüğünün anlamı; “muvakkaten ve sathice tamir” şeklinde verilmiştir. <i>Zebanzedi</i> olan şekil Derleme Sözlüğünde yer almaktadır.
mevlid (s. 791)	mevlüd	Hz. Peygamberin doğum menkıbesi anlamıyla mevlüd şekli zebanzettir.
mişkab (s. 805)	mât-kâb	<i>Zebanzedi</i> olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
mişrebe (s. 806)	maşrapa	<i>Zebanzedi</i> olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
muḥayyer (s. 819)	muhayar	“Beğenilmediği hâlde iade olunmak üzere satılan” anlamının <i>zebanzedi</i> muhayyardır.” şeklinde açıklaması bulunan sözcüğün <i>zebanzedi</i> günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
muşbet (s. 832)	müşbet	Yazı dilinde olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
muşamma' (s. 833)	muşamba	<i>Zebanzedi</i> olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
maṭbaḥ (s. 836)	mutpak	<i>Zebanzedi</i> olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde p > f değişimiyle yaşamaktadır. Mutpak şekli bir “ara biçim”dir. ¹⁴
nabız (s. 897)	namız	Türkiye Türkçesinde nabız şeklinde yaşamaktadır.
na'leyn (s. 902)	nalın	<i>Zebanzedi</i> olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
nüşa (s. 927)	muska	Sözcüğün ikinci anlamı olan “tılsım gibi bir maraz ve afetten muhafaza için yazılan ve üste asılan yahut suyu içilen veya tütsülenen dua” için ve buna bağlı üç köşeli şekil için <i>zebanzedi</i> olan muska sözcüğü kullanılır. Nüşa sözcüğü de muska sözcüğü de günümüz Türkiye Türkçesinde ayrı anlamlara sahip olarak yaşamaktadır.
Râbb (s. 981)	Rab	<i>Zebanzedi</i> olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
râbîta (s. 981)	rabuta	“Beyne'l-Avam <i>zebanzedi</i> rabuta” şeklinde ifade edilmiştir. Yazı dilindeki şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
raḥat-ı ḥalkûm (s. 983)	rahatlokum	Rahatlokum madde başında verilen sözcüğün rahat-ı halkûm'dan gelmiş olabileceği, <i>zebanzedi</i> olan şeklin rahatlokum olduğu ve belki de bu şeklin doğrusu olabileceği ifade edilmiştir.
ru'biye (s. 999)	rubye	Eski altının çeyreğinin adıdır. Günümüz Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.
rub'u (s. 999)	urup	Günümüz Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.
sâ'î (s. 1018)	sâyî	Bir haber veya mektup götürücü haberci, ulak anlamındadır. Günümüz Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.
sâṭûr (s. 1038)	satır	<i>Zebanzedi</i> olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
sâyis (s. 1064)	seyis	<i>Zebanzedi</i> olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
seyl (s. 1064)	sel	<i>Zebanzedi</i> olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
sufra (s. 1085)	sofra	<i>Zebanzedi</i> olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.

¹⁴ Yavuz Kartallıoğlu, “Osmanlı Türkçesinde Ara Biçim-I: Arapça ve Farsça Kelimeler”, *Dil Araştırmaları*, S. 18, Bahar 2016, s. 109.

şûret (s. 1111)	surat	Sözcüğün “yüz, çehre, vecih, ruy” anlamı için <i>zebanzedi</i> surattır.
şem'a (s. 1114)	şama	“Mumlu fitil, muma batırılmış fitil” <i>Zebanzedi</i> olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
şer'ıyyâtçı (s. 1127)	şeriatçı	<i>Zebanzedi</i> olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
tâife (s. 1153)	tayfa	“Gemiciler efradı” anlamında çokluk anlamıyla kullanıldığında <i>zebanzedi</i> tayfadır. <i>Zebanzedi</i> olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
tefârih (s. 1188)	tefarik	<i>Kamus-ı Türkî</i> 'de “ufak tefek şeyler, az kıymetli hediyeler” anlamı verilirken aynı sözcük Güncel Türkçe Sözlükte; bir tür kıyafet ve bir bitki adı olarak yer alır.
teftîh (s. 1190)	teftih	<i>Zebanzedi</i> olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
dellâk (s. 1199)	tellâk	<i>Zebanzedi</i> olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
dellâklık (s. 1199)	tellâklık	<i>Zebanzedi</i> olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
temr-i Hindî (s. 1203)	demir hindi	Temr sözcüğü hurma anlamına gelmektedir. Temr-i Hindî aslen Hintten çıkan, Yemen'de yetişen sert, ağır ve mayhoş bir meyvesi olan bir ağaçtır.
zü'âf (s. 1368)	zühaf	Günümüz Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.
zükâk (s. 1369)	sokak	<i>Zebanzedi</i> olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.

4.1.2. Zebanzedi Tarif Edilerek Belirtilen Arapça Sözcükler

Madde Başı	Ses Değişikliğinin Tarifi	Zebanzedi
'ıyal (s. 83)	“ <i>Zebanzedi</i> galat olarak aynın fethiyedir “ayyil” lisanımızda gayr-i müstamel olup ayal müfret gibi kullanılır.”	ayal
bahûr (s. 150)	“ <i>Zebanzedi</i> galat olarak ba'nın zammıyladır, tütsü, günlük”	buhur
Enfiye (s. 306)	“Aslında ya'sı şeddeli olup <i>zebanzedi</i> şeddesizdir.”	enfiye
furkat (s. 350)	“Lisanımızda <i>zebanzedi</i> fa'nın kesriyledir.”	firkat
fetîl (s. 351)	“Lisanımızda <i>zebanzedi</i> fa'nın kesriyledir.”	fitil
'ayş (s. 540)	“ <i>Zebanzedi</i> aynın kesriyledir.”	iş
kıtar (s. 603)	“ <i>Zebanzedi</i> kaf'in fethiyedir.”	katar
ķay (s. 609)	“ <i>Zebanzedi</i> hemzesiz ve yâ-i müşedde iledir.”	Kayy (kayyetmek)
ķimâr (s. 638)	“Lisanımızda <i>zebanzedi</i> kaf'in zammıyladır.”	kumar
miħaffe (s. 733)	“ <i>Zebanzedi</i> mim-i meftuha ve ha'i sakin ve fa'i muħaffefe iledir.”	mahfe
maħmil (s. 734)	“ <i>Zebanzedi</i> mim-i saninin fethiyedir.”	mahmel
menâre (s. 802)	“Türkçe <i>zebanzedi</i> mim'in kesriyledir.”	minare
minber (s. 802)	“ <i>Zebanzedi</i> mim'in fethiyedir.”	menber
recâ' (s. 996)	“ <i>Zebanzedi</i> ra'nın kesriyle.”	rica
ruk'a (s. 996)	“Mahakim-i şer'iyye evrakından maada her nevi evrak-ı resmiye tahririnde müstamel maruf bir cins yazı ki çabuk yazılır. (Bu son mana ile <i>zebanzedi</i> ra'nın kesriyledir.)”	rik'a
selle (s.1051)	“Türkçe <i>zebanzedi</i> şeddesizdir.”	sele
şihne (s. 1111)	“ <i>Zebanzedi</i> şin-i meftuha iledir. “	şahne
tevekkûli (s. 1222)	“Tevekkûl'den olup aslı kaf'in zammıyla ise de <i>zebanzedi</i> feth iledir.”	tevekkeli
türrehât (s. 1252)	“Türrehe lisanımızda müstamel değildir. <i>Zebanzedi</i> ra'nın zammıyladır.”	türrühat
'umrân (s. 1272)	“Galat olarak aynın kesriyle <i>zebanzedi</i> dir.”	imran
virâset (s. 1290)	“Türkçe <i>zebanzedi</i> vâv'in fethiyedir.”	veraset
züncüfre (s. 1365)	“ <i>Zebanzedi</i> 'z' ve 'c'nin kesriyledir.”	zincifre
tıbķ (s. 1227)	“Bu dahi 'aynı' sözcüğü gibi 'tıbķı' suretinde zebanzet olup mesela: Tıpkı böyle yazdım, tıpkısını buldum denilir.” Bu şekilde cümle içinde kullanımına dair bir örnek verilirken zebanzet sözcüğü kullanılmıştır.	
'ucâleten / 'icâleten (s. 1253)	“Aynın zamme ve kesresiyle caiz olduğu hâlde bizce galat olarak ayn-ı meftuha ile <i>zebanzedi</i> dir.”	acaleten

4.1.3. Zebanzedi Yazılarak Belirtilen Farsça Sözcükler

Madde Başı	Zebanzedi	Açıklamalar
bâbilhâne (s. 91)	babullane	Eski Babil şehrinin fuhuşla ilgili olumsuz namı dolayısıyla “alüfteler mahalli, fuhuş-hâne” bu isimle anılmıştır.
bâd-ı hevâ' (s. 438)	bedava	Arapça hevâ' sözcüğünün olduğu madde içinde yer almaktadır. Madde başı değildir, örnektir.
bergüzâr (s. 123)	belgüzar	“Avamca zebanzedi belgüzar” kaydıyla belirtilmiştir.
berhâne (s. 123)	barhane	“Büyük ve gayrimuntazam konak ve daire” anlamındaki sözcük berhane şeklinde Güncel Türkçe Sözlükte yer alır.
büt (s. 159)	put	Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
çarh (s. 195)	çark	Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
çarha (s. 195)	çarka	Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
çarhçı (s. 195)	çarkçı	Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
çâr-mîh (s. 196)	çarmık	Dört anlamına gelen çâr ve çivi anlamına gelen mîh sözcüğünden oluşmuştur. Günümüz Türkiye Türkçesinde çarmık şeklindedir.
çâr-pâre (s. 196)	çalpara	Dört anlamına gelen çâr ve parça anlamına gelen pâre sözcüğünden oluşmuştur. Raks edilirken parmaklara takılan zil demektir. Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
çâr-yek (s. 197)	çeyrek	Dört anlamına gelen çâr ve bir anlamına gelen yek sözcüğünden oluşmuştur. Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
çâşnî (s. 197)	çeşni	Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
çırâğ (s. 2ç09)	çırak	Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
çirkâb (s. 215)	çirkef	Pis anlamına gelen çirk ve su anlamına gelen ab sözcüğünden oluşmuştur.
çuvaldûz (s. 221)	çuvaldız	Türkçe çuval ve Farsça dikmek anlamına gelen duhten sözcüklerinden oluşmuştur. Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
dârcîn (s. 232)	tarçın	Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
dâstân (s. 233)	destan	Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
deskere (s. 247)	teskere	Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
dîv (s. 259)	dev	Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
dîvâr (s. 276)	duvar	Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
dülbend (s. 278)	tülbend	Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
düşmen (s. 280)	düşman	Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
fâs (s. 331)	fes	Bu maddenin açıklamasında ülke olarak Fas ifade edildiği gibi, bunun yanında baş giysisi olan ve Fas'ta yapıldığından bu ismi alan fes de anlatılmaktadır.
fincan (s. 349)	filcan	Zebanzedi olan şekil konuşma dilinde yazı dili şekli günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
gâliye-misk (s. 359)	kalemis	Misk ve amberden yapılıp saça sürülen bir macun olan gâliye ile misk sözcüklerinden oluşmuş, aynı anlamlı bir sözcüktür.
gonca (s. 385)	konca	Zebanzedi olan şekil ağızlarda yazı dili şekli günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
hêlile (s. 418)	halile	Günümüz Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.
h ^v âr (s. 425)	hor	“Değersiz, önemi olmayan, aşağı” anlamında Türkiye Türkçesinde hor sözcüğü kullanılmaktadır.
hâr-bende (s. 427)	harmanda	Eşek anlamına gelen har ve kul anlamına gelen bende sözcüğünden oluşmuştur. Eşekçi, katırcı, mekkâreci anlamındadır.
hardaliyye (s. 427)	hardaliye	Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
hâr-gele (s. 429)	hergele	Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
hâzînedâr (s. 446)	haznadar	Yazı dilindeki şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
hemân (s. 449)	hemen	Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
henûz (s. 450)	henüz	Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
h ^v âce (s. 462)	hoca	Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
hoş-âb (s. 464)	hoşaf	İyi anlamına gelen hoş ve su anlamına gelen ab sözcüğünden oluşmuştur. Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.

humbara (s. 466)	kumbara	Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
kârgîr (s. 564)	kâgir / kâvgir	Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
kârhâne (s. 593)	kerhane	Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
kefgîr (s. 618)	kevgir	Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
kemançe (s. 622)	kemençe	Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
kerâste (s. 625)	kereste	Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
kariz (s. 626)	geriz	Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
kîselemek (s. 628)	keselemek	Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
kâş (s. 631)	keş	“ki” edatıyla birlikte kullanılarak “keşke” edatını oluşturur.
ketâncik (s. 632)	ketencik	Bir tür deniz yosunu. Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
kethüdâ (s. 633)	kâhya	Ked-hüda, ev sahibi anlamına gelmektedir. Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
kîlâr (s. 653)	kiler	Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
kilitlemek (s. 653)	kitlemek	Günümüz Türkiye Türkçesinde yazı dilindeki örnekler kullanılmaktadır. Konuşma dilinde ise hece düşmesine uğrayan zebanzedi olarak belirtilen şekillere sıklıkla rastlanır.
kilitlenmek (s. 653)	kitlenmek	
kilitletmek (s. 653)	kitletmek	
kîse (s. 657)	kese	Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
lâfzan (s. 706)	lafazan	Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
lâşe (s. 710)	leş	Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
mânend (s. 745)	menend	Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
menteşâ (s. 776)	menteşe	Şemseddin Sami, menteşe sözcüğün kökenine şüpheli yaklaşmış, bir kaynak dil belirtmemiştir. Kaynaklarda Farsça mafsâl, bağ anlamındaki band ve açmak anlamına gelen gûşâ sözcüğünden oluşmuş bir sözcük olduğu açıklaması mevcuttur. ¹⁵
mîr-âhûr (s. 803)	emîr-hor	Günümüz Türkiye Türkçesine imrahor biçiminde geçmiştir. Padişah atlarına ve ahırlarına bakmakla sorumlu kimse anlamındaki kelime günümüz için işlevini yitirmiş olmakla birlikte sözlük malzemesi olarak bilinmektedir. Emîr-hor şekli de bir “ara biçim” olarak dikkat çekicidir. ¹⁶
mîşe (s. 805)	meşe	Şemseddin Sami herhangi bir köken açıklaması yapmamıştır. Kaynaklarda Farsça olarak geçmektedir. ¹⁷ Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
müjdelik (s. 851)	muştalık	Günümüz Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.
nâkes (s. 900)	nekes	İnsaniyetsiz anlamına da gelen sözcüğün, bu anlama bağlı olarak “hasis, bahil, cimri” anlamı da bulunmaktadır. Zebanzedinin kullanılışı bu ikinci anlam için verilmiştir.
naqqâre (s. 901)	nagare	Günümüz Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.
na'l-bend (s. 902)	nalbant	Arapça nal ve Farsça bağlamak, takmak anlamına gelen besten sözcüklerinden oluşmuştur. Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
na'lber (s. 902)	nalbur	Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
na'lçe (s. 902)	nalça	Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
nânkör (s. 904)	namkör	Zebanzedi olan şekil konuşma dilinde, yazı dili şekli günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
nîşter (s. 916)	neşter	Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
nigende (s. 919)	lekende	Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
nişâsta (s. 922)	nişeste	Yazı dilindeki şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
ruspî (s. 936)	orospu	Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
ruspî oğlu (s. 936)	orostopollu	“Ruspî oğlundan galat, zebanzedi orostopollu” ifadesi yer alır.
pâlûde (s. 955)	paluze	Zebanzedi olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
pâ-pûş (s. 957)	papuç	Ayak anlamına gelen pâ ve giymek anlamına gelen pûşiden sözcüklerinden kısalarak oluşmuştur.

¹⁵ Sevan Nişanyan, *Nişanyan Sözlük Çağdaş Türkçenin Etimolojisi*, Liber Plus Yay., İstanbul 2018, s. 549.

¹⁶ Y. Kartallıoğlu, “Osmanlı Türkçesinde Ara...”, s. 104.

¹⁷ S. Nişanyan, *age.*, s. 554.

pâsbân (s. 960)	pazvant	Gece bekçisi anlamında bir sözcüktür. Günümüz Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.
perkâr (s. 967)	pergel	<i>Zebanzedi</i> olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
pençşenbe (s. 968)	perşenbe	<i>Zebanzedi</i> olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde nb > mb ünsüz benzeşmesiyle yaşamaktadır.
post (s. 976)	pos	<i>Zebanzedi</i> olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
büt-perest (s. 980)	putperest	Put anlamına gelen büt ve tapmak anlamına gelen peresten sözcüklerinden kısalarak oluşmuştur. <i>Zebanzedi</i> olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
râziyâne (s. 988)	rezene	<i>Zebanzedi</i> olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
rîk (s. 995)	rîh	Mürekkebi kurutmak için yazıya dökülen toz. Eskimiş bir sözcük olarak Güncel Türkçe Sözlükte yer almaktadır.
rişte (s. 997)	erişte	<i>Zebanzedi</i> olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
salhîhâne (s. 1024)	salhane	Arapça yüzme anlamına gelen salh ve Farsça ev anlamına gelen hane sözcükleriyle oluşmuştur. <i>Zebanzedi</i> olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
serhoş (s. 1034)	sarhoş	Baş anlamına gelen ser ve iyi anlamına gelen hoş sözcüğünden oluşmuştur. <i>Zebanzedi</i> olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
sebzevat (s. 1044)	Zerzevat / zarzavat	“Sebze cemi” <i>Zebanzedi</i> olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
sekbân (s. 1049)	seğmen	“Vaktiyle yeniçeri ocağına mülhak bir sınıf asker” anlamının <i>zebanzedi</i> olarak kullanılagelmiştir.
sümpâre (s. 1101)	zımpara	<i>Zebanzedi</i> olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
şeftâlû (s. 1120)	şeftali	Semiz anlamına gelen şeft ve erik anlamına gelen âlû sözcüğünden oluşmuştur. <i>Zebanzedi</i> olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
şehdâne (s. 1121)	şehtane	“Kenevir tohumu” anlamı yanında “iri taneli ve makbul inci” anlamlarını taşır. Günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.
şem’dân (s. 1123)	şamdan	Arapça mum anlamına gelen şem ve Farsça dâñ ekiyle oluşmuştur. <i>Zebanzedi</i> olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
şire (s. 1129)	şıra	<i>Zebanzedi</i> olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
şigâri (s. 43)	şekre	“Şahin ve doğan gibi av kuşu” Günümüz Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.
şirdân (s. 1133)	şirden	Farsça süt anlamına gelen şîr ve Farsça dâñ ekiyle oluşmuştur. Günümüz Türkiye Türkçesinde şirdan şeklinde yaşamaktadır.
dehre (s. 1150)	tahra	“Testere gibi dişli ve eğri budama bıçağı” İki şekil de Anadolu Ağızlarında yaşamaktadır.
dâne (s. 1162)	tane	<i>Zebanzedi</i> olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
tebâşir (s. 1183)	tebeşir	<i>Zebanzedi</i> olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
defe (s. 1188)	tefe	<i>Zebanzedi</i> olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
defeci (s. 1188)	tefeci	<i>Zebanzedi</i> olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
defeli (s. 1189)	tefeli	<i>Zebanzedi</i> olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
terâzu (s. 1209)	terazi	<i>Zebanzedi</i> olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
terfende (s. 1211)	turfanda	<i>Zebanzedi</i> olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
destere (s. 1217)	testere	El bıçkısı anlamına gelen dest-erre yapısından gelmektedir. <i>Zebanzedi</i> olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
dest-gâh (s. 1226)	tezgâh	El anlamına gelen dest ve mahal anlamı katan gâh sözcüğünden oluşmuştur. <i>Zebanzedi</i> olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
süm-tıraş (s. 1230)	suntıraş > suntıraç	Bu sözcük madde başı değildir. Tıraş maddesinde, tıraş sözcüğüyle kurulan birleşik yapılara örnek verilmiştir. Hayvan tırnağını yontan aletin adıdır. <i>Zebanzedi</i> olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
tîz (s. 1234)	tez	<i>Zebanzedi</i> olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
tîz-âb (s. 1234)	kezzap	Keskin anlamına da gelen tîz ve su anlamına gelen âb sözcüğünden oluşmuştur. <i>Zebanzedi</i> olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
tuḥm (s. 1243)	tohum	<i>Zebanzedi</i> olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.

tûmân (s. 1244)	tümen	<i>Zebanzedi</i> olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
tûtf (s. 1246)	dudu	<i>Zebanzedi</i> olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
zenpâre (s. 1351)	zampara	Yavuzarslan'ın çalışmasında sözcüğün aslının zembâre olması gerektiği konusunda bir uyarısı vardır. <i>Zebanzedi</i> olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
zehr (s. 1356)	zehir	<i>Zebanzedi</i> olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
zenâne (s. 1357)	zenne	“Kadın taifesine mensup ve müteallik veya mahsus” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. <i>Zebanzedi</i> olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
zerdâlû (s. 1358)	zerdali	Sarı anlamına gelen zerd ve erik anlamına gelen âlû sözcüğünden oluşmuştur. <i>Zebanzedi</i> olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.
zibun (s. 1361)	zıbın	<i>Zebanzedi</i> olan şekil günümüz Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.

4.1.4. Zebanzedi Tarif Edilerek Belirtilen Farsça Sözcükler

Madde Başı	Ses Değişikliğinin Tarifi	Zebanzedi
cuvân (s. 182)	“Türkçe <i>zebanzedi</i> cim'in kesriyledir.”	civan
ferişte /firişte (s. 639)	“Fa'nın kesriyle de mervi ise de bizce <i>zebanzedi</i> fethiledir.”	ferişte
gâhi (s. 565)	“Türkçe <i>zebanzedi</i> kâf-ı Arabî ile”	kâhi
miyân (s. 792)	“Türkçe <i>zebanzedi</i> mîmin fethiyledir .”	meyan
miyâne (s. 793)	“Türkçe <i>zebanzedi</i> mîmin fethiyledir .”	meyane
revgânî (s. 994)	“Türkçe <i>zebanzedi</i> râ'nın zammiyle ruganî yahut rugan”	ruvan
şeb-bûy (s 1119)	Gece anlamına gelen şeb ve koku anlamına gelen bûy sözcüklerinden oluşmuştur. “Türkçe <i>zebanzedi</i> vav-ı sakile-i mebsuta ileler.”	şebboy
zincir (s. 1358)	“ <i>Zebanzedi</i> zâ'nın kesriyledir.”	zincir
zirih (s. 1362)	“Türkçe <i>zebanzedi</i> râ'nın sükûnuyladır.”	zirih

4.1.5. Zebanzedi Yazılarak Belirtilen Diğer Dillerden Alınma Sözcükler

Madde başı	Zebanzedi	Açıklamalar
ceyrân (s. 176)	ceylan	KT'de hangi dilden alıntı olduğuna dair bir kayıt yoktur. Moğolca <i>cegeren</i> > <i>ceyran</i> sözcüğünden gelmektedir. ¹⁸
kuverte (s. 405)	güverte	İtalyanca aslı <i>cuverta</i> şeklinde belirtilip “ <i>zebanzedi</i> ve daha doğrusu <i>güverte</i> ” kaydıyla verilmiştir.
puşûla (s. 979)	pusla	İtalyanca <i>bussola</i> sözcüğünden geldiği belirtilmiştir.
Rûs (s.1001)	Urus	
sünbeki (s. 1102)	zanbuka	“Bir cins küçük gemi veya kayık, sanbuk” anlamı verilmiştir. Bunun yanında “Cezayir-i Bahr-i Sefid'den Rodos'a mülhak bir ada” olarak da bahsedilmektedir. Bu anlamıyla Sömbeki (Simi) Adası'nı işaret etmektedir. ¹⁹
tûğla (s.1242)	tuvla	Yanmış, pişmiş toprak anlamındaki Latince <i>tegula</i> sözcüğünden geldiği belirtilmiştir.

4. 2. Alınma Sözcüklerin Türkçeleştirilmesi Hakkında

Alınma sözcüklerin Türkçeleşme süreçlerini inceleyen Kartalhoğlu, incelemiş olduğu sözcüklerden yola çıkarak Arapça ve Farsça sözcüklerin bugün standart dilde yer edinmiş şekillerinden önce “ara biçim”ler kazanmış olduğunu vurgular. Bu alanda çalışmış değerli isimlerin “ara biçim”leri ne şekilde adlandırdıklarına ve değerlendirdiklerine de yer vermiş olduğu çalışmasında; “ara biçim”lerin oluşmasında alınma sözcüklerin Türkçe dil uyumuna bağlanmasının en önemli adım olduğunu belirtir. Sonrasında; dudak uyumu, tekleşme,

¹⁸ Tuncer Gülensoy, *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü I*, TDK Yay., Ankara 2011, s. 200.

¹⁹ www.sakizadası.com/sombeki, erişim tarihi: 25. 03. 2020.

yuvarlaklaşma, düzleşme ve ünsüz değişmesi gibi ses olaylarının “ara biçim”lerin ve daha sonra nihai şekillerin oluşmasında etkili olduğunu kaydeder.²⁰

Alınma sözcükler Türkçe içinde dilin kendi malzemesi hâline gelirken konuşurlar tarafından işletilen bazı kurallarla değişime girerler. Bu kurallar pek çok dil bilimci tarafından ittifakla kabul edilmiş Türkçenin başlıca ses özellikleri olarak sıralanmışlardır.²¹

Bu çalışmada yalnızca *Kamus-ı Türkî*'de zebanzedi verilmiş olan sözcüklerin Türkçeleşme sürecinde uydukları kurallar tespit edilmiştir. Bu kuralları şöyle sıralayabiliriz:

I. Artlık-Önlük Uyumu

Artlık-önlük uyumunu “dil uyumu kanunu” olarak adlandıran Banguoğlu, Türkçe kelimelerdeki sesliler arasındaki dil benzeşmesine bağlı olan bu dil uyumu kanununun çok eski olması gerektiğini vurgular.²²

“Sesli Uyumuna Aykırı Hâller” başlığı altında yabancı kelimelerdeki durumu açıklarken yabancı kelimeleri Türk dili yapısına benzeştirmede sesli uyumunun ağır bastığını, Türkçeye giren kelimelerin “seslilenmeleri” bakımından bir zorlanmaya uğrayıp çoğu zaman da sesli uyumu kuralına uyduğunu söyler.²³

Türkçe ve Türkçeye akraba dillerin en temel özelliklerinden birisi olan bu uyum; kalın sıradan ünlülerden sonra kalın sıradan ünlülerin gelmesi, ince sıradan ünlülerden sonra ince sıradan ünlülerin gelmesi şeklinde işler. Türkçedeki bu uyum yabancı dillerden alınan sözcükleri bile etkileyerek bu sözcüklerin Türkçeye mal olmasını sağlar.²⁴

Demir, önlük-artlık uyumunu, bir sözcükte art veya ön seslerin birlikte bulunması durumu olarak niteler. Alıntı sözcüklerde bu uyumun aranmayacağını ancak alınma sözcüklerin de “Türkçenin bu baskın yapısal kuralı”na uyum sağlayacağını, sözcüğün eskiliğine bağlı olarak bu uyuma girme ihtimalinin yükseleceğini ifade eder.²⁵

Tulum, XVII-XVIII. yüzyıllarda İstanbul Türkçesindeki sesleri ve ses uyumlarını değerlendirdiği çalışmasında klasik imlanın bağlayıcılığından kurtulmak için çalışmasını Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'sine, Meninski ve Viguiér gibi dil bilimcilerin çeviri yazı metinlerine dayandırır. Çalışmasında önemli yer tutan damak uyumu meselesini *Seyahatname*'deki örneklerle, Meninski ve Viguiér'in değerlendirme ve örneklerine göre ayrıntılı biçimde inceler. Damak uyumunun, kalınlık-incelik uyumu olarak da adlandırıldığını ifade ederken damak ünsüzü taşıyan eklerin alıntı kelimelere eklenişinde belirli bir düzen göstermediğini, bu sözcüklerin uyuma dâhil oluşuyla ilgili problemin de bu noktada olduğunu vurgular.²⁶

Sonuç olarak damak uyumuna girmiş şekillerin XVII-XVIII. yüzyıllarda İstanbul'un şehirli halkının diline yerleştiğini, uyuma girmemiş şekillerin bozuk kullanım veya ezberlenmiş veya kalıplaşmış şekillerde görüldüğünü belirtir. Alınma kelimelerde ise bu uyumun durumunun, sözcüğün “halklılaşma” sürecine bağlı olarak farklılık gösterdiğini belirtmiştir.²⁷

Halk dilinde önlük-artlık uyumuna giren ve bu yüzden zebanzedleri bu uyumla ortaya çıkan sözcükler şunlardır:

²⁰ Y. Kartallıoğlu, “Osmanlı Türkçesinde Ara...”, s. 122.

²¹ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım Yay., İstanbul 1997, s. 55; Günay Karaağaç, *Türkçenin Ses Bilgisi*, Kesit Yay., İstanbul 2015, s. 129; Nurettin Demir-Emine Yılmaz, *Türkçe Ses Bilgisi*, Anadolu Üniversitesi AOF Yay., Eskişehir 2011, s. 64.

²² Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, Ankara 2004, s. 88.

²³ T. Banguoğlu, *age.*, s. 91.

²⁴ G. Karaağaç, *Türkçenin Ses...*, s. 118.

²⁵ N. Demir-E. Yılmaz, *age.*, s. 58.

²⁶ Mertol Tulum, “XVII ve XIII. Yüzyıllarda İstanbul Türkçesi: Sesler ve Uyumlar Üzerine Bir Değerlendirme”, *Türkler*, C. 11, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 947.

²⁷ M. Tulum, *agm.*, s. 955.

'ateh > atah, debbâğ > tabak, devât > divit, feleka > falaka, ħalife > ħalfa, ħarf > herif, ħata' if > kadayıf, kettân > keten, mişkab > matkab, mişrebe > maşrapa, muşbet > müsübet, naleyn > nalin, nüşha > muska, sâysis > seyis, zûkak > sokak, bâbilhane > babullane, berħâne > barhane, çâr-mîħ > çarmık, çâşnî > çeşni, dârçîn > tarçın, dîvâr > duvar, düşmen > düşman, ħargele > hergele, ħazînedâr > haznadar, hemân > hemen, kemañçe > kemeñçe, kerâste > kereste, kîlâr > kiler, kîse > kese, nâ-kes > nekes, nal-bent > nalbant, nalber > nalbur, nişâsta > nişeste, ruspî > orospu, perkâr > pergel, süm-pâre > zımpara, şemdân > şamdan, şire > şıra, tebâşir > tebeşir, zenpâre > zampara, kuverte > güverte.

II. İki Ünsüz Arasında Ünlü Türemesi:

Türkçe sözcük sonlarında belirli bazı ünsüzler yan yana gelebilir. Bunlar; -lp, -lç, -lk, -lğ, -lt; -rp, -rç, -rk, -rğ; -nç, -nk, -nğ, -nt; -st, -şt ünsüz çiftleridir.²⁸

Bunun dışındaki ünsüz çiftleri ile biten sözcükler dilimize geçerken iki ünsüz arasında bir ünlü türetilmiştir.

ceviz > ceviz, tuħm > tohum, zehr > zehir.

İki ünsüzün yan yana gelmemesi sebebiyle ünsüzlerden birinin düştüğü örneklere de rastlanır: ceyb > cep, seyl > sel.

III. İkiz Ünsüz Bulunduran Sözcüklerde Ünsüzün Düşmesi veya Değişmesi

Türkçe sözcük köklerinde ikiz ünsüz bulunmaz.²⁹

Bu durumdan kaçınmak için ikiz ünsüzden birisi düşürülerek ya da ikiz ünsüzlerden birisinin değiştirilmesiyle sözcük Türkçeye uyumlu hâle getirilmiştir.

'âttar > aktar, debbâğ > tabak, deff > tef, muşamma > muşamba.

IV. Yan Yana Gelen İki Ünlüden Kaçınma

Türkçe sözcüklerde iki ünlü yan yana bulunmaz. Aslında hiçbir dilde yan yana iki ünlü bulunamaz. Bu yapılar da yarı ünlünün rolü fark edilmelidir.³⁰

Arap alfabesinde yarı ünlü diye nitelendirebileceğimiz ayın (ع) sesi veya hemze iki ünlü yan yana gelmiş görünmesine neden olur. Türkçenin yarı ünlüsü y sesi bu seslerin yerini alır. Böylece sözcük Türkçe bir söyleyiş kazanır.

ħata' if > kadayıf, sâ'î > sâyî, tâife > tayfa.

V. ħ Seslerinin ħ Sesine Dönüşmesi (ħ > ħ)

ħ sesi Batı Türkçesinde Eski Anadolu Türkçesi döneminde; ħ > ħ değişimiyle sözcük içinde de sonunda da görülen bir ses olmasına rağmen, Osmanlı sahasında ħ sesi terk edilerek yerine ħ sesi gelmiştir.³¹

Bu dönüşüme bağlı olarak Osmanlı Türkçesi yazı ve konuşma dilinde alınma sözcüklerde de ħ > ħ değişimi gerçekleşmiştir.

ħâlfe > ħalfa, ħasil > ħasil, maħbaħ > mutpaħ, çarħ > çarħ > çâr-mîħ > çarmık.

VI. Türkçede Sözcük Başında Bulunmayan Seslerden Önce Ünlü Türemesi

Türkçe sözcüklerde; c, ş, ğ, ğ, l, m, n, ŋ, p, r, v, z ünsüzleri birkaç özel durum dışında başta bulunmazlar.³²

²⁸ G. Karaağaç, *Türkçenin Ses...*, s. 131.

²⁹ G. Karaağaç, *Türkçenin Ses...*, s. 131.

³⁰ G. Karaağaç, *Türkçenin Ses...*, s. 130.

³¹ M. Ergin, *age.*, s. 89.

rub u > urup, ruspî > orospu, rus > urus.

VII. Türkçe Sözcüklerde J Sesi Bulunmaması

J sesi Türkçe sözcüklerde bulunamaz ancak başka dillerden alınma sözcüklerde bulunabilir.³³

müjdelik > muştalık sözcüğündeki değişim Türkçede yer almayan j sözcüğünün uğradığı j > ş değişimden kaynaklanmıştır.

Bunlara ilave olarak tespit ettiğimiz şu noktaları sıralamak gerekmektedir:

kaṭa' if > kadayıf, ḥalife > kalfa, çâr-mîḥ > çarmık, debbâg > tabak sözcüklerinde yukarıda bahsedilen değişimlerden birden fazlası görülmüştür.

çâr-yek > çeyrek sözcüğünde ünsüzlerin yer değiştirmesi (metatez) olayı gerçekleşmiş, aynı zamanda kalınlık-incelik uyumuna uyan yeni bir sözcük ortaya çıkmıştır.

4. 3. Zebanzedi Bulunan Türkçe Sözcükler

Madde Başı	Zebanzedi	Açıklamalar
bağır (s. 94)	bar	bağır > bar, ağı > a /â büzülme ve derilme ³⁴ adı verilen bu ses hadisesiyle sızıcı ğ sesinin tamamen kaybolması konuşma dilinde ve Anadolu ağızlarının Batı Grubu ağızlarında yaygın görülen bir ses hadisesidir. ³⁵
buzağılamak (s. 157)	bızlamak	buzağıla- > buzala- > bızala-, ağı > a /â büzülme ve derilme adı verilen bu ses hadisesiyle sızıcı ğ sesinin tamamen kaybolması konuşma dilinde ve Anadolu ağızlarının batı grubu ağızlarında yaygın görülen bir ses hadisesidir. Anadolu Ağızlarında da ineğin doğurması şeklinde geçer. ³⁶ Günümüz konuşma dilinde yer almayan bu söz Güncel Türkçe Sözlük'te de geçmemektedir.
çokmar (s. 218)	çomar	Sözcüğün birinci anlamı “iri ve toparlak başlı topuz, kalın cenk çubuğu” şeklinde verilmiştir. İkinci anlamı ve zebanzedinin çomar olduğu belirtilen sözcüğün anlamı “iri başlı çoban köpeği”dir.
tâmga (s. 230)	damga	Eski Türkçeden beri takip edilen tāmga sözcüğü “Asıl Türkçe olup Farisiye de geçmiştir.” ibaresiyle tanıtılmıştır. #t > #d, Eski Oğuz Türkçesinden itibaren bazı sözcüklerin başındaki t seslerinin ötümlüleştiği görülür. ³⁷ Bütün ötümlüleşmiş şekiller klasik imlaya girmemiş olsa bile, ötümlüleşmenin konuşma dilinde ve ağızlardaki gelişimi takip edilebilmektedir.
tonuz (s. 268)	tomuz	Türkçe tonguz'dan geldiği belirtilmiş, “galatı zebanzedi domuz” diye ifade edilmiştir.
eği (s. 289)	iğ	
etmek (s. 318)	ekmek	“Ateşe gösterip pişirmek olan ötmek'ten” şeklinde köken açıklaması yapılmıştır.
gice (s. 366)	gece	“vakitsiz demek olan geç giçten” şeklinde köken açıklamasına yer verilmiştir. i > e değişimi ile ilgili açıklamalar vir- fiiliyle ilgili kısımda yapılmıştır.
güreşilmek (s. 403)	güleşilmek	Güreş maddesinde de “galatı güleşçi” diye yer alır. Ardından gelen maddelerde ilgili sözcükler zebanzedi kaydıyla verilmiştir.
güreşme (s. 403)	güleşme	R sesi dil ucunun sert damağa dokunması ve dil gövdesinin büzüşüp havanın dil üzerinden kesik kesik verilmesiyle çıkan titrek bir sestir. L
güreşmek (s. 403)	güleşmek	

³² G. Karaağaç, *Türkçenin Ses...*, s. 121.

³³ N. Demir- E. Yılmaz, *age.*, s. 28.

³⁴ Gürer Gülsevin, *Uşak İli Ağızları (Dil Özellikleri, Metinler, Sözlük)*, TDK Yay., Ankara 2002, s. 51.

³⁵ Leyla Karahan, *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, TDK Yay., Ankara 1996, s. 115.

³⁶ *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü II*, TDK Basımevi, Ankara 1965, s. 676.

³⁷ Ahmet Bican Ercilasun, *Türk Dili Tarihi*, Akçağ Yay., Ankara 2005, s. 457.

güreştirmek (s. 403)	güleştirmek	sesi ise dil ucunun sert damağa değmesiyle dil gövdesinin büzüşmesi esnasında yan avurtlardan çıkan yan sestir. ³⁸ İkisi de ötümlü ve akıcı sesler olan r ve l sesleri arasındaki r > l istikametli değişim, dil ucunun l sesinin çıkışı esnasında dış dibi diyebileceğimiz önde bir noktaya ulaşması, r sesinin çıkışında ise geriye yuvarlanarak daha geri de sert damağa değmesinden kaynaklanır. L sesinin çıkışı için dilin gerçekleştirdiği hareket daha basit ve pratiktir.
göğec (s. 405)	güvec	g > v değişikliği g > ğ > (y) > v şeklinde gerçekleşen bir değişimdir. V'li şekil yeni bir şekildir. Bu değişim İstanbul Türkçesinde yakın zamanda gerçekleşmiştir. ³⁹ Ancak güven- sözcüğüyle ilgili Gülensoy küven- şeklinin Eski Türkçeden beri dilimizde olduğunu ifade eder. ⁴⁰
gügenmek (s. 405)	güvenmek	
göğercin (s. 405)	güvercin	
gögez (s. 405)	güvez	
ıblık (s. 475)	ımlık	Anadolu Ağzlarında ıblık; erkekliği olmayan, hadım, enenmiş horoz ve şişman, semiz anlamlarında, ⁴¹ ımlık da yine enenmiş hayvan, enenmiş horoz ve husyesiz doğan hayvan ⁴² de geçmektedir.
ķanda (s. 580)	handa	“El-yevm <i>zabanzedi</i> handa ve galat-ı fahiş olarak hande” ifadesi yer alır.
ķarındāş (s. 592)	kardaş	“Kardeş demeden ve yazmadan içtinap etmeli” ifadesi kullanılmıştır.
kapallanmak (s. 584)	kabullanmak	“Kendine hasretmek, gaspetmek” anlamındaki sözcüktür. Günümüzde kullanılmamaktadır.
karın / karın ağrısı (s. 594)	karnaksı	Avam lisanında <i>zabanzedi</i> karnaksı olarak belirtilmiştir. Kızgınlık ifade eden bir söz olarak bağırp çağırın kişiye hitaben kullanıldığı bilgisi verilmiştir.
ķoĝān (s. 660)	kovan	Bu şekilde iki madde başı bulunur. Birincisi arıların bal yaptıkları yuva anlamındaki kovan, diğeri ise arkasına düşen, takip eden anlamı ve ona bağılı anlam kazanan nesnelere için kullanılan kovan sözcüğüdür.
ķoĝa (s. 670)	kova	ĝ sesinin iç seste patlama ve sürtünme yitimi ile ĝ > ğ > y / v yarı ünlülerine doğu bir gidişi söz konusudur. ⁴³ Batı Türkçesinden önce Eski Türkçede de görülen bu değişiklik İstanbul Türkçesinde fazlalaşmıştır. ⁴⁴
ķoĝalamak (s. 670)	kovalamak	
ķoĝdırmak (s. 670)	kovdurmak	
köpek /köpek oĝlu (s. 674)	köpoĝlu	Hain, müin, kahpe, alçakça, hilekâr anlamındadır.
Malķoç / Malķoçoĝlu (s. 743)	markacoĝlu	Dessas, kurnaz anlamındadır.
pıņar (s. 971)		“Aslı “bunamaktan” “bunar”. <i>Zabanzedi</i> de böyle olduğu için “pıņar” yazılması galat-ı mahzurdur.” açıklaması yer alır.
taĝuk (s. 1146)	tauk	aĝu > au Büzülme ve derilmeye uğrayarak bu şekle gelebilir. g > v değişikliği g > ğ > (y) > v şeklinde gerçekleşen bir değişimdir. V'li şekil yeni bir şekildir. Bu değişim İstanbul Türkçesinde yakın zamanda gerçekleşmiştir. ⁴⁵
tümbelek (s. 1250)	dümbelek	#t > # d Eski Oĝuz Türkçesinden itibaren bazı sözcüklerin başındaki t seslerinin ötümlüleştiği görülür. ⁴⁶ Bütün ötümlüleşmiş şekiller klasik imlaya girmemiş olsa bile, ötümlüleşmenin konuşma dilinde ve ağızlardaki gelişimi takip edilebilmektedir.
şâlvirmek (s. 1024)	salıvmek	Özellikle Batı Türkçesinde yaygın bir temayül olarak görülen i > e değişiminde Eski Anadolu Türkçesinde e sesine dönüşmüş, ancak Lâtin harflerine geçişe kadar i'li şekiller korunmuştur. XVI. yüzyıla kadar gelen hareketli şekiller i'li şekillerin bu yüzyıla kadar ki varlığını
virdirmek (s. 1290)	verdirmek	
vire (s. 1290)	vere	

³⁸ G. Karaaĝaç, *Türkçenin Ses...*, s. 40.

³⁹ M. Ergin, *age.*, s. 88.

⁴⁰ T. Gülensoy, *age.*, s. 399.

⁴¹ *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü VII*, TDK Basımevi, Ankara 1974, s. 2454.

⁴² *Derleme Sözlüğü VII*, s. 2476.

⁴³ G. Karaaĝaç, *Türkçenin Ses...*, s. 175.

⁴⁴ M. Ergin, *age.*, s. 88.

⁴⁵ M. Ergin, *age.*, s. 88.

⁴⁶ A. B. Ercilasun, *age.*, s. 457.

virecek (s. 1290)	verecek	gösterir. Ne var ki klasik Osmanlı Türkçesi imlası bu değişimin zamanını bilmeyi imkânsız kılmaktadır. ⁴⁷ Duman'ın incelemesine konu ettiği eserlerden biri olan Meninski'nin Thesaurus Linguarum Orientalium, Turcicae, Arabicae, Persicae adlı 1680'de Viyana'da basılan eserinde ilk hecesinde é (kapalı e) ile telaffuz edilen sözcüklerin "halkça söyleyiş" in ürünü olduğu belirtilmiştir. Bu da bize XVII. Yüzyıl sonunda kapalı e'li şekillerin bulunduğunu yani i > e değişiminin gerçekleştiğini gösterir. ⁴⁸
viresi (s. 1290)	veresi	
virev (s. 1290)	verev	
virgi (s. 1290)	vergi	
virgü (s. 1290)	vergi	
virilmek (s. 1290)		
viriş (s. 1291)	veriş	
virıştirmek (s. 1291)	veriştirmek	"Aslı yirmektir" kaydı düşülmüştür. Türkçe sözcük başında ve ilk hecede bazı e'lerin i, i'lerin de e olma eğilimi vardır. ⁴⁹ Burada i > e gelişiminin tersine bir durum söz konusudur. E'li şekil yazı dilinde yer almış, ancak konuşma dilinde baştaki ünsüzü düşmüştür.
virmek (s. 1291)	vermek	
yermek (s. 1328)	ermek	Gene sözcüğünün yine sözcüğünden değişime uğrayıp kullanılır hâle gelmiş olduğu zanni yanlıştır. İki farklı köke dayanmaktadırlar. Batı Türkçesi boyunca iki şekil de birlikte tespit edile gelmiştir. ⁵⁰
yine (s. 1333)	gene	

Türkçe sözcüklere bakıldığında XVI. yüzyıl itibarıyla klasikleşen ve sözcükleri yazı dilinde o günkü şekliyle donduran Osmanlıca imlasının etkileri görülmektedir. Özellikle; gice, göğec, güğenmek, güğercin, güğez, koğan, koğa, koğ- fiiline bağlı şekiller ve vir- fiiline bağlı şekillerde konuşma dilinde çoktan değişime uğramış şekillerin yazı dilindeki kalıplaşmış eski şekilleri görülmektedir.

Tulum'un da belirttiği gibi eski imlamız Türkçenin kendi ses düzenindeki gelişmeleri ve alınma kelimelerdeki "halklılaşma" -bu terimi "bu aynı zamanda Türkçeleşme demektir." diyerek açıklama ihtiyacı hissetmiştir- sürecini belirleme açısından doyurucu sonuçlar elde etmeye izin vermez.⁵¹

Türkçe sözcüklerin yazımında eski imlanın bağlayıcılığını ortadan kaldıran alfabe değişikliği bir dönüm noktası olmuş böylece yazıda farklı konuşmada farklı şekillerin görülmesi sonucu ortadan kalkmış, böyle olunca *zebanzed* kavramı da işlevini yitirmiştir.

5. Sonuç

Kamus-ı Türkî'de zebanzed sözcüğünün kullanımıyla, Osmanlı Türkçesi konuşma dili ile yazı dili arasındaki farkın sözlüğe yansıtılması amaçlanmıştır. *Zebanzed* sözcüğünün geçtiği madde başları incelendiğinde bu sözcüğün alınma sözcüklerde kullanımı ve Türkçe sözcüklerde kullanımı bakımından farklı sonuçlar elde edilmiştir.

Alınma sözcükler incelendiğinde Türkçenin başka dillerden aldığı sözcükleri yapısına dâhil etme süreci görülmüştür. Bu sözlükte *zebanzed* kavramının kullanımına ihtiyaç duyulmasının sebebi; konuşma dilinin, dilin yapısal kurallarını işletme bakımından son derece işlevsel olması ve alınma sözcükler için Türkçeleşme sürecinin konuşma dilinde yazı dilinden daha hızlı gerçekleşmiş olmasıdır. *Zebanzedi* bulunan alınma sözcüklerin Türkçeleşme sürecinde Türkçenin bazı kanunlarına tabi olduğu görülmektedir. Bu kanunlar şunlardır:

I. Artlık-Önlük Uyumu:

II. İki Ünsüz Arasında Ünlü Türemesi:

III. İkiz Ünsüz Bulunduran Sözcüklerde Ünsüzün Düşmesi veya Değişmesi

⁴⁷ M. Ergin, *age.*, s. 79.

⁴⁸ M. Duman, *age.*, s. 175.

⁴⁹ M. Ergin, *age.*, s. 79.

⁵⁰ Zeynep Şimşek Umaç, "Yine / Gene Sözcüğü Üzerine", *Balkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 22, S. 41, Haziran 2019, s. 71.

⁵¹ M. Tulum, *agm.*, s. 921.

IV. Yan Yana Gelen İki Ünlüden Kaçınma

V. ħ Seslerinin k Sesine Dönüşmesi (ħ > k)

VI. Türkçede Sözcük Başında Bulunmayan Seslerden Önce Ünlü Türemesi

VII. Türkçe Sözcüklerde J Sesi Bulunmaması

Zebanzedi olduğu belirtilen, yani yazı dilinde farklı konuşma dilinde farklı yaşayan Türkçe sözcükler incelendiğinde ise Klasik Osmanlı Türkçesi imlasının bu farklı şekillerin oluşmasında etkili olduğu görülür. Halkın dilinde değişime uğramış olsalar bile klasik imlanın bu değişimi yansıtmaması; aynı sözcüğün yazımının farklı, söylenişinin farklı olması sonucunu getirmiştir. Bu yüzden *zebanzedi* kaydı ile verilen Türkçe şekiller imlanın bu kısıtlayıcı örtüsünü aralayıp konuşma dilinden yani canlı dilden günümüze birer pencere açmışlardır. Bunun yanında halk ağzında kolay söyleyişe yönelme bazı sözcüklerin yazı dilindeki şekilden uzaklaşmayı getirmiştir. Bunların da *zebanzed* ifadesiyle kaydının tutulmuş olması son derece değerlidir.

Günümüzden 120 yıl kadar önce yazılan bir sözlükte belirtilen konuşma diline ait şekiller, dilin asıl belirleyicisinin konuşma dili olduğunu bir kez daha ortaya koymuştur. Sözlüğünde gösterdiği hassasiyet ve daha o zamanlarda konuşulan dile gösterdiği ilgi Şemseddin Sami'yi modern, titiz ve ileri görüşlü bir dil bilimci yapmaktadır.

Kaynakça

- Banguoğlu, Tahsin, *Türkçenin Grameri*, Ankara 2004.
- Çağbayır, Yaşar, *Ötüken Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2017.
- Çiçek, Ali, "Sözlük Bilimi Açısından Kamus-ı Türkî Üzerine Bir İnceleme", *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 11, S. 2, 2009, s. 183-93.
- Demir, Nurettin-Yılmaz, Emine, *Türkçe Ses Bilgisi*, Anadolu Üniversitesi AOF Yay., Eskişehir 2011.
- Develi, Hayati, *Evlîya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmeleri ve Uyumlar*, TDK Yay., Ankara 1995.
- Duman, Musa, *Evlîya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyılda Ses Değişmeleri*, TDK Yay., Ankara 1995.
- Ercilasun, Ahmet Bican, *Türk Dili Tarihi*, Akçağ Yay., Ankara 2005.
- Ergin, Muharrem, *Türk Dilbilgisi*, Bayrak Basım Yay., İstanbul 1997.
- Gülensoy, Tuncer, *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü I*, TDK Yay., Ankara 2011.
- Gülsevin, Gürer, *Uşak ili Ağızları (Dil Özellikleri, Metinler, Sözlük)*, TDK Yay., Ankara 2002.
- Karaağaç, Günay, *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara 2013.
- Karaağaç, Günay, *Türkçenin Ses Bilgisi*, Kesit Yay., İstanbul 2015.
- Karahan, Leyla, *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, TDK Yay., Ankara 1996.
- Kartallıoğlu, Yavuz, "Kamus-ı Türkî'de Konuşma Dili Unsurları", *Bilkent Üniversitesi X. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı*, Ankara 2015, s. 313-21.
- Kartallıoğlu, Yavuz, "Osmanlı Türkçesinde Ara Biçim-I: Arapça ve Farsça Kelimeler", *Dil Araştırmaları*, S. 18, Bahar 2016, s. 103-24.

- Kartallıoğlu, Yavuz, *Osmanlı Konuşma Dili*, Kesit Yay., İstanbul 2017.
- Nişanyan, Sevan, *Nişanyan Sözlük Çağdaş Türkçenin Etimolojisi*, Liber Plus Yay., İstanbul 2018.
- Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, hzl. Paşa Yavuzarslan, TDK Yay., Ankara 2010.
- Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, İkdam Matbaası, Dersaadet 1317.
- Şimşek Umaç, Zeynep, “Yine / Gene Sözcüğü Üzerine”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 22, S. 41, Haziran 2019, s. 47-73.
- Tulum, Mertol, “XVII ve XIII. Yüzyıllarda İstanbul Türkçesi: Sesler ve Uyumlar Üzerine Bir Değerlendirme”, *Türkler*, C. 11, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 921-66.
- Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü II*, TDK Basımevi, Ankara 1965.
- Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü VII*, TDK Basımevi, Ankara 1974.
- Yavuzarslan, Paşa, “Türk Sözlükçülük Geleneği Açısından Osmanlı Dönemi Sözlükleri ve Şemseddin Sâmî’nin Kamus-ı Türkî’si”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 44 (2), 2004, s. 185-202.